

Т.А. Кісель (Брэст)

ДЭНДРОНІМЫ Ё КАНТЭКСЦЕ АПАВЯДАННЯЎ ВЯЧАСЛАВА АДАМЧЫКА

Чалавек і прырода, мінулае і сучаснае, радасць і гора, каханне і здрада – свет, які ўмела і непаўторна стварае ў апавяданнях вядомы беларускі празаік Вячаслаў Адамчык. Праз апісанне ўбачанага і ўласна перажытага, праз побытавыя сцэны і пейзажныя замалёўкі, што часта набываюць сімвалічнае значэнне, аўтар стварае рэальнасць, у якой жывуць героі яго твораў. Асаблівую ўвагу пры гэтым Вячаслаў Адамчык надае рэчам, дробязям, што, на першы погляд, могуць падацца не абавязковымі, але для аўтара кожная з іх набывае сімвалічны сэнс. Такая аўтарская ўвага да дэталей прасочваецца і праз частае выкарыстанне ў творах разнастайнай фітанімічнай лексікі. Тут адзначаюцца назвы лясных і садовых дрэў і кустоў, траў, кветак і ягад, збожжавых, агародных і кармавых культур.

У дадзеным артыкуле прадстаўлены найменні лясных і паркавых дрэў і кустоў, якія ўжываюцца ў апавяданнях Вячаслава Адамчыка. Для аналізу былі ўзяты апавяданні са зборніка “Песня: апавяданні” [1].

Сярод зафіксаваных дэндронімаў пераважаюць агульнапрынятыя назвы (*бэз, бяроза, вярба, каліна, каштан* і інш.). Адзінкавыя найменні маюць дыялектныя варыянты ўжывання (*арабіна, топаль, ялавец*) і памяншальна-ласкальныя формы (*бярэзінка, ліпка, хвойка*). Аналізуючыя фітонімы могуць ужывацца як у адзіночным (*бярэзіна, сасна, таполя, хвойка* і інш.), так і множным ліку (*асіны, бярэзіны, дубы, сосны* і інш.). Усе яны арганічна ўведзены аўтарам у апісанні акаляючага свету сваіх герояў, дапамагаюць стварыць жывыя малюнкi прыроды. Сведчаннем гэтага будуць наступныя прыклады.

Алешына: *Старая алешына з колам на вярышку (мусіць, зацягнуў Марцін для буслоў, але на ім крычалі, аж давячыся, вароны) берагла гэты грудок ад паводкі (“Дзікі голуб”) [1, с. 49]; Недзе з алешыны, з камля, падала на ваду і бездапаможна церабілася чорная малюсенькая мурашка... (“Жывая вада”) [1, с. 133]; Пад навіслаю старою алешынаю кружылася жоўтая шапка пены (“Салодкія яблыкі”) [1, с. 149].*

Асіна: *Лес там-сям быў жаўтаваты – на асінах і бярэзінах чэзла лісце (“Дзікі голуб”) [1, с. 44].*

Бэз: *У нас каля бэзу яшчэ гарэў і абвальваўся плот (“Два злоты”) [1, с. 111]; Мясцэчка было мокрае, соннае: па гонце на стрэхах, па цёмным бэзе ў гародчыках холадна расіў дождж (“Кароль Нябожа”) [1, с. 161]; Мы сядзелі на двары ля густога яловага частакола, дзе да кусціка бэзу прытулілася нізкая лавачка (“Зоня”) [1, с. 251]; Ён, гэты стары ў зялёным аксамітным моху куст бэзу помніць мяне (“Сцежка на расходніку”) [1, с. 334].*

Бяроза: *Пры лясах у лягчыне шарэла нашая вёска, жоўклі бярозы пад хатамі (“Урок арыфметыкі”) [1, с. 20].*

Бярэзіна: *На нашай бярэзіне на белых павуцінах гайдаліся зялёныя чарвякі, абрываліся, нячутна падалі на траву (“Раяль з адламаным вечкам”) [1, с. 12]; У Хведаравых на надворку расла старая бяроза, і ўсе ў вёсцы казалі на гэтае месца “пад бярэзінаю” (“Салодкія яблыкі”) [1, с. 146]; Ён зноў пачуў радасць, што сядзіць дома за ясеневым сталом з вялікімі шчылінамі і што ў хаце, як і некалі, пахне вільгаццю, кустамі, і што з хаты відаць перацвілы бэз, бярэзіну з пажоўклым спаднізу лісцем, страху суседняе хаты і нахілены комін, як некалі (“Аржаны колас”) [1, с. 267–268]; Абвешаныя мігатлівымі зорамі, чуйна драмалі заінелья бярэзіны (“Сон у калядную ноч”) [1, с. 366].*

Бярэзінка: *А тут, дзе стаяла некалі хата, горбаю ляжала патрушчанае цэгла, між яе выбілася трава і паднялася ўжо высокая бярэзінка... (“Дзікі голуб”) [1, с. 70]; Я любіў гэтую праменькую, з адзінокімі прахожымі сцежку, што абягала самотны цётчын хутар з недакончанаю хатаю ці, праўдзівей, толькі з выведзеным пад бэлькі зрубам, з гумном і нізкім хлявом, за якім узнёсла шапацела трапяткая бярэзінка (“Сцежка на расходніку”) [1, с. 321].*

Вербалоз: *На рагу могілак, ужо на гэты бок плота, чуе вясну гонкі вербалоз: на яго карычневых пасынках набрынялі каткі, і з іх, як вата з рубца, лезе серабрысты пушок (“Антак – Фэляк”) [1, с. 272].*

Вярба: *Некалі тут, пад вярбаю, – цяпер яна старая, у тоўсты яе камель глыбока паўрастаў калючы дрот, – майго дзеда Івана Шайбака да смерці напалохала Віткуова Марыся... (“Жывая вада”) [1, с. 134]; Сценка спуцілася з груда, і было відаць балотца:гнуліся ў адзін бок і густа блішчалі сівізнаю вербы (“Кароль Нябожа”) [1, с. 174]; Піць ваду бегала аж да завоінкі на балота, пад старую вярбу (“Сонечны зайчык”) [1, с. 238]; Дабегшы да бе-*

рага, затрапяталася, як птушка, якой няма куды дзецца, але ўбачыла пахіленую вярбу і спрытна пырхнула на дрэва (“Зоня”) [1, с. 250];

Дуб: *І я потым схадзіў, ужо разам з дзецьмі, і нарваў торбу гэтага лякарства: яно расло на дубах, вісела зеленаватымі карункамі на камлях, усё болей з таго боку, дзе няма сонца, і высока ад зямлі (“Дзікі голуб”) [1, с. 59]; Наўкруга ўздымаюцца белыя заснежаныя пагоркі з замглёнымі ўпадзінамі дуброў і пералескаў, з чорнымі адзінокімі дубамі... (“Сон у калядную ноч”) [1, с. 367].*

Елка: *За плотам стаіць высокая ссохлая елка; кара на ёй аблупілася, камель зрабіўся шэры і патрэскаўся, як слуп (“Антак – Фэляк”) [1, с. 272].*

Каліна: *І мне нават пачынала здавацца, што там, за Янэчкаваю хатаю, за белым, як на шырокім стале абрусам, балотцам, у шэра-сіняватай смуге маладога алешніку дрыжыць ад гаку сякеры гэтыя тонкія, з чырванню рэдзенькіх перамерзлых ягад шэрыя каліны, абярнуўшыся ў нешта жывое – у маладых сястрыц... (“На тутэйшай зямлі”) [1, с. 199].*

Каштан: *Мы бяром услончык і ідзём садзіцца пад малады лапушысты са зрэзанай верхавінай, знявечаны каштан... (“Удава”) [1, с. 311].*

Клён: *...Мы выйшлі на хмураваты асенні двор, засыпаны жоўтабарвовым лісцем са старога, сумна нахіленага над школаю клёна, каб ужо навучыцца па камандзе ваенрука браць вінтоўку “на плечо!”, а потым – “к ноге!” (“Альціст з месчачковай аркестры”) [1, с. 352].*

Ліпа: *Ліпа, размахваючы голлем, зашалаццела мацней (“Млечны Шлях”) [1, с. 220]; Цяжкі лабаты самазвал з трыма жоўтымі агенчыкамі на блакітнай кабіне з моцным гулам і пранізліва-вострым візгам тармазоў рэзка звярнуў убок, ломячы трубчатую агароджу і дзве маладзенькія чорна-карычневыя ліпы (“Сон у калядную ноч”) [1, с. 396–397].*

Ліпка: *Сярод двара, недалёка ад котлішча, зелянела таўставатая ліпка з адламаным вярышком – я ўжо і не помню, ці расла яна тут (“Дзікі голуб”) [1, с. 70].*

Рабіна, арабіна: *Па пяску слаўся падбел, цвіў белымі чачоткамі, як у рабіны, крываўнік, і гнала ў гору асот... (“Дзікі голуб”) [1, с. 49]; І на гарышчы густа і цёпла запахла арабінаю і бэзам (“Сонечны зайчык”) [1, с. 241].*

Сасна: *За школаю едкім, удушлівым гарам пахла свежае пажарышча, і ў тонкай сасне маладою цягучаю смалою заплываў незаржавелы асколак ад бомбы (“Урок арыфметыкі”) [1, с. 16]; У класе наставала цішыня, толькі за вокнамі тамліва шумелі і роўна пахістваліся блізкія сосны, і на апошняй парце, змарыўшыся за доўгі перапынак, густа адсноваўся Капейка (“Урок арыфметыкі”) [1, с. 17]; Над галавою ў соснаў траішчалі сухім галлём сытыя гракі, укладваючыся нанач, трывожна-рэдка крычалі ў густой цемнаце (“Дзень ранняя восені”) [1, с. 119].*

Таполя, топаль: *Пад акном, песцячыся на цёплым сонцы, зазелянела таполя, і яе настоены на паветры гаркаваты пах разам з вільгаццю зямлі і камяніцы панаваў тут, у зацішным кутку чытальнай залы (“Млечны Шлях”)* [1, с. 224–225]; *З някрытага грузавіка, з дашчанай яго скрыні туды, пад топаль, выгружалася яшчэ адна сям’я... (“Альціст з местачковай аркестры”)* [1, с. 340]; ... *На дварэ было азыравата пасля ўчарашняга дажджу, вастраваты вецер шумеў цёмна-зялёным маладым таполям за страхую чужое хаты (“Аржаны колас”)* [1, с. 266].

Хвойка, хвоечка: *Сабаку перанялі за маладымі хвоечкамі... (“Дзікі голуб”)* [1, с. 66]; *Там, дзе некалі былі маладыя хвоечкі, цяпер маўкліва цягнуў сіваваты малады лясок... (“Дзікі голуб”)* [1, с. 70]; *У разорах падымаюцца абвешаныя радужнай сінявата-залацістай павуцінай, натапыраныя, як кацяняты, пасаджаныя вясною хвоечкі (“Спежка на расходніку”)* [1, с. 333]; *Што на тым месцы, дзе цяпер рэчка падмывае сыпкі груд, дзе расце крывая хвойка, ... стаяла некалі хата (“Жывая вада”)* [1, с. 135].

Шыпшына: *Толькі адзінока сумаваў разложысты кусцік шыпшыны, і на ім чырванелі спелыя ягады (“Дзікі голуб”)* [1, с. 70]; *На шыпшыне ліняў і асыпаўся цвет – самая цёплая пара лета (“Кароль Нябожа”)* [1, с. 175].

Явар: *Сухім звонкім срэбрам пераліваўся явар за зрубам... (“Аржаны колас”)* [1, с. 271].

Ядловец, ялавец: *У хатах не было агню, цёмна маўчалі рэдкія ядлаўцы за вёскаю (“Аржаны колас”)* [1, с. 261]; *Далей, калі перайсці густы непрацярэблены хвойнік і замыты вадою і зарослы ядлоўцамі яр, абапал якога была процьма баравікоў, а пад чэзлымі ядлоўцамі вылежаных зайчыных заўсёды цёплых ямак у касмычках пуху, сумавала яшчэ адна хата з нізкім саламяным лобам (“Спежка на расходніку”)* [1, с. 327]; ... *Зямля на гэты бок Азярышча ялавела і не ўраблялася гадамі, на ёй нават не хацеў расці ялавец – у канцы дзедавага поля сядзела тры прысадзістыя кусты (“Два злоты”)* [1, с. 81].

Язмін: *Выйшла з хаты палоць гарод і пачула, што за плотам, за кустом цёмнага язміну, нехта ікае (“Там, на хутары”)* [1, с. 31].

Ясень: *Каля варухлівых, запаленых агнём восені, светла-залацістых ясеняў у апалым, чуйна-шапаткім лісці стаяў баец у шарым даўгаватым шынялі... (“Альціст з местачковай аркестры”)* [1, с. 354].

Сярод дэндронамаў у апавяданнях Вячаслава Адамчыка па частаце ўжывання колькасна вылучаюцца найменні *бярэзіна* (23,5 %), *бэз* (15 %) і *алешына* (8 %). Зафіксаваны такія адзінкавыя найменні, як *вербалоз*, *клён*, *каштан*, *елка*, *явар*, *язмін*. Усяго ж было адзначана 139 выпадкаў ужывання лексем для называння 20 відаў лясных і паркавых дрэў і кустоў.

Літаратура

1. Адамчык, В.У. Песня: апавяданні / Вячаслаў Адамчык. – Мінск: Маст. літ., 2013. – 398 с.